

Шило Євгеній Павлович

кандидат юридичних наук, директор

Адвокатське об'єднання «Юридична фірма «Форвард Едвайзерс»

Shylo Yevhenii

PhD, Director

Forward Advisor Law Firm

ORCID: 0000-0002-2778-3602

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-5-9941

ПРИНЦИП ГУМАНІЗМУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ THE PRINCIPLE OF HUMANISM IN ADMINISTRATIVE LAW OF UKRAINE

Анотація. Вступ. Принципи адміністративного права характеризують сутність і зміст галузі права і суспільних відносин, які є предметом її регулювання. Водночас у сучасній науці адміністративного права та державного управління принцип гуманізму комплексно не досліджувався. Українська наука зараз повинна запропонувати суспільству те нове, що стане певною моделлю для її відродження та подальшого цивілізаційного розвитку. Одним з таких напрямків має стати побудова взаємовідносин державних органів, їх посадових осіб та людей на основі принципу гуманізму. Тому постає необхідність проведення дослідження правової природи цього принципу та аспектів його правозастосування.

Мета. Метою дослідження є визначення поняття і місця принципу гуманізму в адміністративному праві та аспектів його прояву і застосування в даній галузі права.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове закріплення принципу гуманізму в адміністративному праві та його забезпечення під час здійснення адміністративних проваджень; 2) праці вітчизняних та закордонних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження проблематики реалізації принципів адміністративного права на практиці, включаючи принцип гуманізму.

Для проведення комплексного аналізу та досягнення поставленої у роботі мети було застосовано низку методів наукового пізнання, серед яких варто відзначити загальноюридичні (системний, аналіз, історичний, порівняння, узагальнення) і спеціально-юридичні, серед яких метод порівняльно-правовий, формально-юридичний, догматичний, метод інтерпретації.

Результати. У науковій статті розкрито важливі аспекти прояву принципу гуманізму в адміністративному праві України. Наголошено, що для побудови демократичної правової держави, де публічна адміністрація ефективно допомагає громадянам у реалізації їх прав і свобод, важливими є принципи у праві, зокрема і принцип гуманізму. Вказано на те, що у системі цінностей нашого суспільства як індикатор його розвитку і певних суспільних цінностей людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. У статті запропоновано різні наукові підходи щодо поняття «принципу», «принципу права» та «принципу гуманізму» у праві. Акцентується увага на тому, що в теорії права існує значна кількість підходів до поняття правових принципів та до поняття принципу гуманізму у праві. Зокрема, деякі дослідники взагалі не вважають гуманізм правовим принципом. Також йде мова про те, що в українській науці адміністративного права принцип гуманізму вказується у класифікаційній групі загальних принципів адміністративного права поруч із принципами законності, пріоритету прав і свобод людини і громадянина, принципу рівності громадян перед законом, принципу демократизму тощо. Підсумовано, що принцип гуманізму в адміністративному праві є не лише гуманна поведінка особи, що здійснює провадження у справах про адміністративні правопорушення на всіх його стадіях, принцип гуманізму в адміністративному праві має проявлятися й у тому, що адміністративні стягнення не повинні мати на меті принизити людську гідність або завдати певних страждань для того на кого поширюються зазначені стягнення. Також наголошено, що через особливості правового регулювання суспільних відносин адміністративним правом, дотримання принципу гуманізму є важливим елементом для побудови правової демократичної держави, де поважатимуться права і свободи громадян зі сторони публічної адміністрації та державних службовців, а громадяни зможуть максимально ефективно реалізовувати власні права і свободи, не зіштовхуючись із фактами порушення права на гідність тощо.

Перспективи. У подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на розробленні методологічних підходів до розуміння природи принципу гуманізму в адміністративному праві, його законодавчого закріплення та правозастосування під час здійснення адміністративних проваджень тощо. Це надасть змогу покращити взаємовідносини держави та людини і підняти їх на новий гуманний рівень.

Ключові слова: адміністративне право, правові принципи, повага до гідності, правова держава, публічна адміністрація, державні службовці.

Summary. Introduction. The principles of administrative law characterize the essence and content of a branch of law and the social relations which are the subject matter of its regulation. At the same time, the principle of humanism has not been comprehensively studied in the modern science of administrative law and public administration. Ukrainian science should now offer society something new that will become a model for its revival and further civilizational development. One of these areas should be the building of relations between state bodies, their officials and people based on the principle of humanism. Therefore, there is a need to conduct a study of the legal nature of this principle and aspects of its application.

Purpose. The purpose of the study is to define the concept and place of the principle of humanism in administrative law and the aspects of its manifestation and application in this branch of law.

Materials and methods. The research materials are: 1) regulatory and legal consolidation of the principle of humanism in administrative law and its enforcement in administrative proceedings; 2) works of domestic and foreign authors who conduct their scientific and practical research on the issues of implementation of the principles of administrative law in practice, including the principle of humanism.

In order to conduct a comprehensive analysis and achieve the goal set out in this work, the author used a number of methods of scientific knowledge, among which it is worth noting the general legal methods (systemic, analytical, historical, comparison, generalization) and special legal methods, including the comparative legal method, formal legal method, dogmatic method, and interpretation method.

Results. The article reveals important aspects of the manifestation of the principle of humanism in the administrative law of Ukraine. It is emphasized that principles in law, including the principle of humanism, are important for building a democratic state governed by the rule of law, where public administration effectively assists citizens in exercising their rights and freedoms. The author points out that in the system of values of our society, as an indicator of its development and certain social values, a person, his or her life and health, honor and dignity, inviolability and security are recognized as the highest social value. The article offers various scientific approaches to the concepts of "principle", "principle of law" and "principle of humanism" in law. The author emphasizes that in the legal theory there are a significant number of approaches to the concept of legal principles and the concept of the principle of humanism in law. In particular, some researchers do not consider humanism to be a legal principle at all. The author also notes that in the Ukrainian science of administrative law, the principle of humanism is indicated in the classification group of general principles of administrative law along with the principles of legality, priority of human and civil rights and freedoms, the principle of equality of citizens before the law, the principle of democracy, etc. It is summarized that the principle of humanism in administrative law is not only the humane behavior of a person conducting proceedings on administrative offenses at all stages thereof, but also the principle of humanism in administrative law should be manifested in the fact that administrative penalties should not be intended to degrade human dignity or cause certain suffering to the person to whom such penalties apply. It is also pointed out that due to the peculiarities of legal regulation of social relations by administrative law, compliance with the principle of humanism is an important element for building a rule-of-law democratic state where the rights and freedoms of citizens are respected by the public administration and civil servants, and citizens can exercise their rights and freedoms as effectively as possible without facing violations of the right to dignity, etc.

Discussion. In further research, it is proposed to focus on developing methodological approaches to understanding the nature of the principle of humanism in administrative law, its legislative consolidation and law enforcement in administrative proceedings, etc. This will help to improve the relations between the State and the individual and bring them to a new humane level.

Key words: administrative law, legal principles, respect for dignity, rule of law, public administration, civil servants.

Постановка проблеми. Для побудови правової демократичної держави, де публічна адміністрація та державні службовці будуть допомагати реалізовувати громадянам їх права і свободи, надзвичайно важливим є втілення принципів права, зокрема гуманізму.

Саме на їх основі і формується, вибудовується уся система права і національне законодавство, в нормах якого ці принципи містяться. Тому питання принципів права, принципів адміністративного права для теорії зазначених сфер наукових

досліджень будуть, на нашу думку, є і залишатимуться актуальними, тим паче, що наука і суспільні відносини не стоять на місці, і питання гуманізму та інших принципів може розкриватися в певних історико-правових періодах по іншому.

В цьому контексті треба зазначити, що гуманізм як базовий принцип у праві та у діяльності держави щодо власних громадян, є величезним надбанням людства. Від часу, коли виникли перші держави та суспільства, до появи принципу гуманізму та розуміння, що він має бути впрова-

джений у право і у діяльність держави, пройшли тисячі років. Тривалий час людства у праві, у загальній філософії існування держави превалювала жорстокість, примат насилля і залякування задля підтримання порядку, в тому числі правопорядку, для регулювання суспільних відносин. І лише протягом останніх декількох сотень років цей принцип активно впроваджується у життя. В Україні де-факто принцип гуманізму є відносно новим явищем. Звісно, за часів Російської імперії або радянської влади про принцип гуманізму говорити не доводиться, враховуючи, наприклад, «любов» радянської влади до масових репресій, страт громадян і практику їх «перевиховання» у гулагах, де просто у нелюдських умовах люди повільно вмирили. Тому принцип гуманізму в Україні, в нашій правовій системі є величезним надбанням, яке важко переоцінити, головне, відмітимо, його реальне виконання і дотримання є важливим.

Тому, власне, варто дослідити аспекти принципу гуманізму в адміністративному праві як у галузі, що регулює важливі взаємовідносини держави і громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний науковий доробок, де висвітлюються питання принципів адміністративного права, загальні поняття принципів права, принцип гуманізму у праві, включаючи адміністративне право, належать працям таких дослідників: С. Беньковський [4] у своїй дослідженнях звертав особливу увагу на дотримання гуманної поведінки особами, що здійснюють адміністративні провадження. Вітчизняні автори Д. Белов [2] та М. Громовчук [2] розглядають принцип гуманізму, як основоположний принцип побудови сучасної правової держави. О. Донченко [4] розглядає гуманізм як принцип правотворчості та зазначає, про необхідність його закріплення в адміністративно-процесуальних нормативних актах. М. Козюбра [7] аналізує походження принципів права та визначає методологічні підходи до розуміння природи та класифікації принципів права в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. А. Колодій [8; 9] досліджував принцип гуманізму в контексті забезпечення органами державної влади та їх посадовими особами права і свобод людини. О. Олійник [11] досліджуючи принцип гуманізму в кримінальному праві звертав увагу на недопустимість завдання страждань та принижень людині в ході застосування до них заходів впливу. П. Фомін [15] досліджував види принципів адміністративного права та сформував їх систему. Т. Фулей [16] у своєму дисертаційному дослідженні аналізувала сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їхнього впровадження в Україні; та інших.

Разом з тим в науці адміністративного права принцип гуманізму є малодослідженим, а практика його правозастосування досить обмежена,

тому ці проблеми потребують подальших наукових напрацювань та вирішень.

Метою статті є визначення поняття і місця принципу гуманізму в адміністративному праві та аспектів його прояву в даній галузі права.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове закріплення принципу гуманізму в адміністративному праві та його забезпечення під час здійснення адміністративних проваджень; 2) праці вітчизняних та закордонних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження проблематики реалізації принципів адміністративного права на практиці, включаючи принцип гуманізму.

Для проведення комплексного аналізу та досягнення поставленої у роботі мети було застосовано низку методів наукового пізнання, серед яких варто відзначити загальноюридичні (системний, аналізу, історичний, порівняння, узагальнення) і спеціально-юридичні, серед яких метод порівняльно-правовий, формально-юридичний, догматичний, метод інтерпретації.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні вважаємо за необхідне проаналізувати декілька проблемних питань, починаючи із загального визначення принципів, принципів права, принципів гуманізму у праві, проаналізувати принцип гуманізму в адміністративному законодавстві, а також для порівняння дослідити, яким чином українські науковці розглядають принцип гуманізму в кримінальному праві.

Загалом, термін «принцип» з латини означає начало, основу чогось. Також можна вказати, що принцип є тим, що лежить в основі певної теорії науки, або принцип також є переконанням людини, що слугує орієнтиром для її поведінки [13, с. 547]. В праві можуть визначати поняття принципів як певні категорії, вихідні положення, керівні ідеї або засади, загальні нормативно-керівні положення тощо. Тому тут також розглядають принципи як загальні, керівні положення [14, с. 41]. Д. Белов та М. Громовчук вважають таким чином, що принципи є свого роду показниками, які демонструють ступінь розвитку самого права, його відправними пунктами, що показують вектор правового регулювання, а також що принципи відображають та висловлюють основні цінності, на які орієнтоване право, несе своєрідний базис «ідеального права» [2, с. 58]. Повністю погоджуємося з тезою, що принципи відображають ступінь розвитку права. Також відмітимо, що вони відображають і ступінь розвитку суспільних відносин у сфері держави і права, ставлення суспільства до того, яким має бути держава і право, відповідно законодавці у представницькому органі в тому числі виражають бачення суспільства на систему законодавства. Принцип гуманізму в цьому питанні може виступати, на нашу думку, яскравим показником

«зрілості» та цивілізованості держави і суспільства. Також важливим показником є стан реальної реалізації на практиці публічними адміністраціями, державними службовцями принципу гуманізму.

Також треба зауважити, що у системі цінностей нашого суспільства як індикатор його розвитку людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Такі норми ст. 3 Конституції України є яскравим проявом принципу гуманізму і ознакою орієнтованості нашого суспільства і держави на дотримання соціальних та західні ліберальних цінностей. Звісно, можна слушно зауважити, що, наприклад, і в Конституції Російської Федерації вказано, що людина, її права і свободи є найвищою цінністю. Але де-факто росіяни живуть у тоталітарній державі нацистського спрямування, де на рівні держави пропагується культ завоювання і вбивства невинних жителів інших держав, державною політикою є придушення свободи та фізичне знищення опозиціонерів та ін., використання власного населення у «м'ясних штурмах», тобто його навмисне вбивство тощо. Це все йде кардинально всупереч власним задекларованим нормам щодо принципу гуманізму.

Погоджуємося з Д. Громовчуком, що особа в демократичній, правовій державі є найвищою соціальною цінністю, і це відіграє вирішальну роль у всіх сферах матеріальної, політичної, соціальної та духовно-культурної життєдіяльності [3, с. 79]. Тому, якщо розглядати з цієї точки зору, що адміністративне право регулює суспільні відносини, які виникають у процесі діяльності суб'єктів публічних адміністрацій у таких ключових сферах, як забезпечення прав та свобод громадян, інтересів суспільства і держави, надання послуг населенню, принцип гуманізму може виступати одним з ключових, який впливатиме через норми законодавчих та підзаконних актів, які відповідають цьому принципу, на всю діяльність публічних адміністрацій та державних службовців, оскільки така діяльність має здійснюватися виключно в межах повноважень і згідно з процедурою, визначених у зазначених законодавчих та підзаконних актах.

В юридичній науці існує значний пласт різних підходів до визначення принципів права. Це треба підкреслити в контексті розгляду питання принципу гуманізму, принципу гуманізму в адміністративному праві. Принципи права виступають керівними засадами (ідеями), які визначають зміст і спрямованість регулювання суспільних відносин [17]; відправні засади, об'єктивно властиві праву, безперечні вимоги, які передбачені для учасників суспільних відносин з метою гармонійного поєднання групових і суспільних інтересів; нормативні засади права, що визначають загальну спрямованість, особливості та найбільш суттєві риси правого регулювання [16]; головні норматив-

ні засади позитивного права, що визначають сутність і спрямування правового регулювання [10, с. 119]; вихідні установи, що складають моральну та організаційну основу виникнення, розвитку і функціонування права [5, с. 23].

Щодо принципу гуманізму у праві також у дослідників існують певні розбіжності. Наприклад, М. Козюбра погоджується із наявністю універсальних принципів у праві, до яких багато з дослідників відносять принцип гуманізму. Водночас дослідник зауважує, що не зовсім правильно до універсальних, або загальнолюдських чи загальноцивілізаційних принципів права відносити ідеали справедливості, рівності, свободи, гуманізму тощо. Дослівно автор пише: «Ці ідеали (в своєрідному їх розумінні, обумовленому рівнем культурного розвитку, історичними традиціями різних народів і цивілізацій) швидше характеризують сутнісну властивість права, є уособленням його нерозривних зв'язків із мораллю, ніж, власне, правовими принципами» [7, с. 154]. Ми зауважимо, що в різних суспільствах є свої усталені моральні норми, певні речі, прийнятні в Німеччині або Україні, можуть бути абсолютно неприйнятними в Японії або Туреччині, але це не впливає на дотримання принципу гуманізму у взаємодії між державною владою та громадянами.

Таким чином, треба детальніше розібратися про зміст поняття принципу гуманізму у праві. П. Рабінович називає принцип гуманізації права, який розглядає як поступове втілення загальнолюдських принципів права і розширення законодавчого закріплення основоположних прав людини, розширення сфери загальнодозволеного регулювання, піднесення рівня соціальної справедливості юридичного регулювання [12, с. 122]. М. Громовчук та Д. Белов розглядають гуманізм як правову категорію, що уособлює світогляд, в якому людина розглядається як вища, самодостатня і самоусвідомлююча цінність. Тому гуманізм виражає ставлення до людини з двох боків: визнає соціальну цінність людської особистості й відкидає все, що є несумісним з такою її оцінкою. Таким чином дослідники зауважують, що гуманізм є моральною вимогою до поведінки людей, категорією морального усвідомлення людини найвищою соціальною цінністю в державі [2, с. 60].

А. Колодій та А. Олійник пишуть, що держава та її органи влади повинні стати головним гарантом забезпечення прав і свобод громадян, держава має реформуватися й розвиватися шляхом побудови правової держави, де основним має бути забезпечення прав і свобод, що є складовою на їх думку загальносоціального принципу гуманізму. Тобто гуманізм є принципом, згідно з яким вищою цінністю є самоцінність кожної людини в сукупності з її невіддільними правами. Складовими цього є доброта, милосердя, співчуття, увага до люди-

ни, прагнення допомогти їй і зайняти гідне місце в житті тощо [8, с. 208]. З цього погляду принцип гуманізму виступає в адміністративному праві надважливим, оскільки, власне, адміністративне право покликане регулювати суспільні відносини щодо діяльності суб'єктів публічних адміністрацій у таких ключових сферах, як забезпечення прав та свобод громадян. Власне, уся діяльність органів державної влади, всі нормативно-правові акти та їх норми мають відповідати такому універсальному правовому принципу, як принцип гуманізму. В. Весецький вказує, що принцип гуманізму є конституційним принципом, який також проголошується і у загальносвітових міжнародних документах, як Декларація прав людини тощо. Цей принцип пронизує всю правову систему України та інших країн, які хочуть називатися цивілізованими [9, с. 169].

В українській адміністративістиці принцип гуманізму вказується у класифікаційній групі загальних принципів адміністративного права поруч із принципами законності, пріоритету прав і свобод людини і громадянина, принципу рівності громадян перед законом, принципу демократизму [15, с. 267]. С. Беньковський щодо дотримання принципу гуманізму в адміністративному праві зауважує, що у результаті вивчення прояву гуманізму, що виступає загальносоціальним принципом провадження у справах про адміністративні правопорушення, гуманна поведінка має бути притаманна особам, які здійснюють провадження на всіх стадіях справи від виявлення правопорушення до виконання адміністративного стягнення, у інакшому випадку порушується реалізація принципу гуманізму. О. Донченко зауважує, що таким чином важливим виступає законодавче закріплення принципу гуманізму у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення і, пропонує можливе його закріплення у Кодексі України про адміністративні правопорушення, або його закріплення таким чином, *щоб* впливати зі змісту норм, якими регулюється провадження [4, с. 183]. Загальні правила накладення стягнень за адміністративні правопорушення, які конкретизують принципи в тому числі й гуманізму, закріплені в главі 4 Кодексу України про адміністративні правопорушення [1, с. 407]. О. Олійник в питаннях принципу гуманізму в кримінальному праві вказує, що тут принцип гуманізму містить положення про те, що покарання та інші кримінально-правові заходи, які застосовуються до особи, яка визнана винною у вчинення злочину, не повинні мати на меті завдання їй фізичних страждань або приниження людської гідності, а покарання має бути необхідним і достатнім для його виправлення та попередження наступних злочинів [11, с. 289].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз дає можливість зробити висновок і про те, що принцип гуманізму в адміністративному праві є не лише гуманна і добра поведінка особи, що здійснює провадження у справах про адміністративні правопорушення на всіх його стадіях, принцип гуманізму в адміністративному праві має проявлятися й у тому, що адміністративні стягнення (попередження штрафу; оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання); позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; громадські роботи; виправні роботи; суспільно корисні роботи; адміністративний арешт; арешт з утриманням на гауптвахті [6]) не повинні мати на меті принизити людську гідність або завдати певних страждань для того на кого поширюються зазначені стягнення.

Принцип гуманізму, в контексті діяльності посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, полягає у повазі до гідності і прав особи. Тобто функції і повноваження органів державної влади (публічних адміністрацій), діяльність їх посадових осіб (державних службовців) мають відповідати принципу гуманізму, тобто у своїй діяльності посадові особи зобов'язані поважати (шанобливо ставитися) людську гідність, виконувати свої професійні обов'язки відповідно до загального поняття людиноцентризму.

Отже, вважаємо, що через особливості правового регулювання суспільних відносин саме адміністративним правом, дотримання принципу гуманізму в адміністративному праві є важливим елементом для побудови правової демократичної держави, де поважатимуться права і свободи громадян зі сторони публічної адміністрації та державних службовців, а громадяни зможуть максимально ефективно реалізовуватися, відчувати себе вільними і захищеними, не зіштовхуючись із фактами порушення права на гідність тощо.

У подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на розробленні методологічних підходів до розуміння природи принципу гуманізму в адміністративному праві, його законодавчого закріплення та правозастосування під час здійснення адміністративних проваджень тощо. Це надасть змогу покращити взаємовідносини держави та людини і підняти їх на новий гуманний рівень.

Література

1. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / за ред. В.Галунька, О.Правоторової. Видання третє. Київ : Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.
2. Громовчук М.В., Белов Д.М. Принцип гуманізму, як основоположний принцип побудови сучасної правової держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2021. № 65. С. 46–50.
3. Громовчук М.В. Принцип гуманізму та його зміст в умовах формування нової парадигми в праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2022. № 70. С. 77–86.
4. Донченко О.І. Гуманізм як принцип правотворчості: теоретико-правові засади. Challenges of legal science and education: an experience of EU countries and introduction in Ukraine: Collective monograph. Frankfurt (Oder): Izdavniceĭba «BaltijaPublishing», 2020. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/30221/1/170-189.pdf> (дата звернення: 25.05.2024).
5. Зайчук О. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. *Альманах права.* 2012. № 3. С. 22–28.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 25.05.2024).
7. Козюбра М.І. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України.* 2017. Вип. 11. С. 142–164.
8. Колодій А.М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підруч. К. : Правова єдність, 2008. 350 с.
9. Колодій А.М. Принципи права України. К. : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
10. Луць Л.А. Загальна теорія держави та права: [навч.-метод. посіб. за кредитно-модульною системою]. Київ : Атіка, 2007. 412 с.
11. Олійник О.С. Принцип гуманізму в кримінальному праві. *Підприємництво, господарство і право.* 2018. № 12. С. 286–289.
12. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. Вид. 10-ге, доп. Львів : Край, 2008. 224 с.
13. Словник іншомовних слів; за ред. О.С. Мельничук. К., 1974. 1044 с.
14. Старчук О.В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права.* 2012. № 2. С. 40–43.
15. Фомін П.П. До питання про принципи адміністративного права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2013. Вип. 4. С. 264–268. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2013_4_34 (дата звернення: 27.05.2024).
16. Фулей Т. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їхнього впровадження в Україні: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.01. Львів, 2003. 253 с.
17. Юридична енциклопедія: В 6 т. / ред. Ю.Шемшученко. Київ : «Укр. енцикл.», 1998.

References

1. Administratyvne pravo Ukrainy. Povnyŭ kurs: pidruchnyk / za red. V. Halunka, O. Pravotorovoi. Vydannia tretie. Kyiv: Akademiia administratyvno-pravovykh nauk, 2020. 466 s.
2. Hromovchuk M.V., Bielov D.M. Pryntsyp humanizmu, yak osnovopolozhnyi pryntsyp pobudovy suchasnoi pravovoi derzhavy. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo.* 2021. № 65. S. 46–50.
3. Hromovchuk M.V. Pryntsyp humanizmu ta yoho zmyst v umovakh formuvannia novoi paradyhmy v pravi. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo.* 2022. № 70. S. 77–86.
4. Donchenko O.I. Humanizm yak pryntsyp pravotvorchosti: teoretyko-pravovi zasady. Challenges of legal science and education: an experience of EU countries and introduction in Ukraine: Collective monograph. Frankfurt (Oder): Izdavniceĭba “Baltija Publishing”, 2020. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/30221/1/170-189.pdf> (date of access: 25.05.2024).
5. Zaichuk O. Pryntsypy prava v konteksti rozvytku zahalnoi teorii derzhavy i prava. *Almanakh prava.* 2012. № 3. S. 22–28.
6. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia: Zakon Ukrainy vid 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (date of access: 25.05.2024).
7. Koziubra M.I. Pryntsypy prava: metodolohichni pidkhody do rozuminnia pryrody ta klasyfikatsii v umovakh suchasnykh hlobalizatsiinykh transformatsii. *Pravo Ukrainy.* 2017. Vyp. 11. S. 142–164.
8. Kolodii A.M. Prava, svobody ta oboviazky liudyny i hromadianyna v Ukraini: pidruch. K.: Pravova yednist, 2008. 350 s.
9. Kolodii A.M. Pryntsypy prava Ukrainy. K.: Yurinkom Inter, 1998. 208 s.
10. Luts L.A. Zahalna teoriia derzhavy ta prava: [navch.-metod. posib. za kredytno-modulnoiu systemoiu]. Kyiv: Atika, 2007. 412 s.

11. Oliinyk O.S. Pryntsyp humanizmu v kryminalnomu pravi. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2018. № 12. S. 286–289.
12. Rabinovych P.M. Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy: navch. posibnyk. Vyd. 10-te, dop. Lviv: Krai, 2008. 224 s.
13. Slovnyk inshomovnykh sliv; za red. O.S. Melnychuk. K., 1974. 1044 s.
14. Starchuk O. V. Shchodo poniattia pryntsypiv prava. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2012. № 2. S. 40–43.
15. Fomin P.P. Do pytannia pro pryntsypy administratyvnoho prava. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka*. 2013. Vyp. 4. S. 264–268. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2013_4_34 (date of access: 27.05.2024).
16. Fulei T. Suchasni zahalnoliudski pryntsypy prava ta problemy yikhnoho vprovadzhennia v Ukraini: dys. ... kand. yur. nauk: 12.00.01. Lviv, 2003. 253 s.
17. Yurydychna entsyklopediia: V 6 t / red. Yu. Shemshuchenko. Kyiv: “Ukr. entsykl.”, 1998.